

6 października 2005 r. Rada Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury przyjęła i zarekomendowała do stosowania „Kryteria i procedury uznawania obiektu za Pomnik Historii” (Rada Ochrony Zabytków będzie wydawać opinie w stosunku do zgłoszonego obiektu według przyjętych kryteriów). Zostały one przekazane Wojewódzkim Konserwatorom Zabytków, z prośbą o udostępnianie wszystkim zainteresowanym.

Kryteria i procedury uznawania obiektu za Pomnik Historii

Warszawa, październik 2005 r.

I. KRYTERIA

Uznanie zabytku za Pomnik Historii jest szczególną formą nobilitacji. Do tego trudnego i niezwykłego uprzywilejowania można zgłaszać zabytek nieruchomy o znaczeniu ponadregionalnym, o dużych wartościach historycznych, naukowych i artystycznych, mający znaczenie dla polskiego dziedzictwa kulturalnego, utrwalony w świadomości społecznej i stanowiący źródło inspiracji dla kolejnych pokoleń.

Ponadto muszą to być zabytki, które:

- zachowały pierwotną kompozycję przestrzenną lub uległy nieznacznym przekształceniom,
- są jednorodne stylowo lub o czytelnych i zharmonizowanych ze sobą nawarstwieniach
- są należycie wyeksponowane w przestrzeni miejskiej lub krajobrazie i zachowały pierwotne relacje z otoczeniem,
- są dziełami wybitnych twórców, np.: architektów, planistów, architektów krajobrazu, ogrodników,
- są dobrze zachowane lub w stanie pozwalającym na ich rewaloryzację,
- są przedmiotem troski konserwatorskiej

Pomnikami Historii mogą być:

krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane,
które:

- tworzą zespół zabudowy o jednorodnym stylowo i artystycznie

charakterze (zmiany i przekształcenia nie wpływają w sposób istotny na kompozycję i dyspozycję zespołu),

- zachowały pierwotne funkcje użytkowe,
- stanowią świadectwo ciągłości tradycji;

dzieła architektury i budownictwa lub zespoły tych dzieł o wspólnych cechach stylowych, użytkowych lub konstrukcyjnych, które:

- prezentują wybitne walory architektoniczne,
- stanowią przykład nowatorskich bądź unikatowych rozwiązań budowlanych i inżynierskich,
- są jednorodne stylowo lub o czytelnych i zharmonizowanych ze sobą nawarstwieniach,
- zawierają wybitny artystycznie wystrój i elementy wyposażenia związane historycznie z obiektem;

dzieła budownictwa obronnego, które:

- reprezentują wybitne przykłady „architektury militaris” i inżynierii wojskowej o zdefiniowanym systemie obronnym,
- wiążą się z ważnymi wydarzeniami w dziejach Polski,
- prezentują wybitne walory kompozycyjne, przestrzenne i krajobrazowe;

obiekty dziedzictwa przemysłowego, inżynierii lądowej i wodnej, które:

- reprezentują tradycyjne lub unikalne dziedziny przemysłu zakorzenione w kulturze przemysłowej ziem polskich,
- stanowią zespoły zabudowy przemysłowej i robotniczej o czytelnym układzie urbanistycznym,
- posiadają zachowane dawne urządzenia produkcyjne (linie technologiczne, maszyny) pozwalające na odtworzenie tradycyjnych sposobów wytwarzania,
- stanowią dzieła inżynierskie z zachowanymi urządzeniami technicznymi w historycznym układzie przestrzennym i krajobrazowym;

parki i ogrody, które:

- są założeniami o wybitnych walorach kompozycyjnych, krajobrazowych i przyrodniczych,

- tworzą wraz z zabudową rezydencjonalną i gospodarczą oraz małą architekturą założenia architektoniczno-parkowe o wybitnych walorach kompozycyjnych, architektonicznych i artystycznych,
- posiadają urozmaiconą szatę roślinną, w tym wartościowy drzewostan o charakterze pomnikowym (pomniki przyrody),
- zachowały historyczny lub możliwy do odtworzenia układ kompozycyjny i szatę roślinną;

cmentarze, które:

- zachowały historyczny układ przestrzenny,
- zawierają dzieła sztuki sepulkralnej o dużych wartościach artystycznych lub będące przejawem miejscowej tradycji kamieniarskiej,
- kryją prochy wybitnych Polaków,
- są świadectwem ważnych wydarzeń historycznych,
- posiadają wartościowy drzewostan;

miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź związane z działalnością wybitnych osobistości lub instytucji, które:

- stanowią materialne świadectwo przenikania kultur, religii i postaw patriotycznych,
- są związane z ideami, symbolami, wierzeniami lub żywymi tradycjami artystycznymi,
- wiążą się z ważnymi wydarzeniami historycznymi lub działalnością wybitnych postaci historycznych i instytucji,
- zachowały historyczny układ przestrzenny (nawiązujący do wydarzeń, które te miejsca upamiętniają);

zabytki archeologiczne takie jak pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej, które:

- stanowią trwały ślad egzystencji lub działalności człowieka,
- zawierają czytelne nawarstwienia kulturowe,
- zawierają wartościowe wytwory kultury materialnej.

Minister Kultury występuje do Prezydenta RP o uznanie zabytku za pomnik

historii, jeżeli zgłaszany zabytek spełnia wskazane kryteria. W przypadku zabytków architektury - obiekty o jednorodnych cechach i wartościach, reprezentujące wspólny krąg kulturowy, mogą być grupowane w zespoły.

II. PROCEDURY

Ustala się następującą procedurę uznania zabytku za Pomnik Historii:

- Obiekt, zespół, układ przestrzenny lub obszar proponowany do uznania za Pomnik Historii musi być wpisany do rejestru zabytków lub objęty statusem parku kulturowego. Dla układów przestrzennych i obszarów winny być opracowane (i uchwalone) miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.
- Propozycję objęcia obiektu wyższą formą ochrony - uznanie za Pomnik Historii - wraz z właściwą dokumentacją (według obowiązującego wzoru), zgłaszający składa do Generalnego Konserwatora Zabytków, za pośrednictwem i po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków
- Departament Ochrony Zabytków kieruje zgłoszenie do Krajowego Ośrodka Badań i Dokumentacji Zabytków w Warszawie, w celu zweryfikowania danych zawartych w dokumentacji i wydania opinii co do zasadności propozycji uznania obiektu za Pomnik Historii.
- Zaopiniowane przez KOBiDZ zgłoszenie Minister Kultury przedkłada Radzie Ochrony Zabytków (zgodnie z jej kompetencjami, określonymi w art. 97 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).
- Po wyrażeniu pozytywnej opinii przez Rację Ochrony Zabytków, Departament Ochrony Zabytków przekazuje dokumentację zgłoszenia do KOBiDZ, który przygotowuje projekt rozporządzenia Prezydenta RP wraz z uzasadnieniem i załącznikiem graficznym.
- Po dokonaniu analizy projekt rozporządzenia Prezydenta RP Departament Ochrony Zabytków przekazuje Ministrowi Kultury do ostatecznej akceptacji.
- Minister Kultury kieruje do Prezydenta RP wnioski (wraz z dołączoną

dokumentacją) o uznanie obiektu za Pomnik Historii.

- Jeżeli zasadność wniosku Ministra Kultury uzyska akceptację - Prezydent RP w drodze rozporządzenia uznaje obiekt za Pomnik Historii, określając jego granice.
- Rozporządzenie Prezydenta RP jest ogłaszane w „Dzienniku Ustaw”.

III. SCHEMAT ZGŁOSZENIA OBIEKTU UBIELAJĄCEGO SIĘ O UZNANIE ZA POMNIK HISTORII

Dokumentacja zgłoszenia powinna przedstawić obiekt z uwzględnieniem wszelkich kryteriów, które ów obiekt spełnia ubiegając się o status Pomnika Historii oraz dostarczyć podstawowych danych na temat obiektu. Informacja powinna być krótka i konkretna, a dokument mieć zwięzłą formę. Należy pominąć zbyt

obszerne tło historyczne, zwłaszcza, gdy można je znaleźć w opublikowanych źródłach i opracowaniach. Dokumentacja powinna zawierać informacje odnoszące się do wszystkich wymienionych punktów. Dossier należy dostarczyć na arkuszach formatu A4, a mapy i plany w formacie maksimum A3. Niezbędne jest dołączenie pełnej wersji zgłoszenia w postaci elektronicznej (łącznie z materiałami ikonograficznymi i kartograficznymi). Całość powinna być podpisana przez upoważnionego przedstawiciela instytucji zgłaszającej wniosek.

1. Identyfikacja obiektu

- a. Nazwa obiektu
- b. Miejscowość, adres (tam, gdzie jest to możliwe, nazwa ulicy i nr posesji)
- c. Gmina, powiat, województwo
- d. Nr rejestru zabytków i data wydania decyzji (z załączeniem kopii tych dokumentów)
- e. Granice i obszar obiektu zgłaszanego do uznania za Pomnik Historii
W wypadku miast wystarczające jest opisanie granic według ulic, naturalnych form terenowych (rzeka, wąwóz) lub trwałych elementów kulturowych (linia kolejowa, drogi lokalne itp.). Granice obiektów obszarowych mogą być również określone według dokładnie opisanych

form terenowych (jak miało już miejsce przy Pomnikach Historii takich jak Góra Świętej Anny i Srebrna Góra) lub obowiązujących planów zagospodarowania przestrzennego, albo zatwierdzonych uchwałą gminy wytycznych do planów (tak było w wypadku Raławic). W przypadku pojedynczych budowli lub zespołów budowlanych, a także dzieł inżynierskich konieczne jest określenie granic według mapy ewidencyjnej gruntów z podaniem numerów działek i sygnatur map ewidencyjnych.

- f. Mapy (plany) przedstawiające granice wnioskowanego terenu
- *Plan orientacyjny przedstawiający obiekt i jego otoczenie (w skali od 1:2000 do 1:25 000 w zależności od rozmiarów obiektu).*
 - *Plan sytuacyjny precyzyjnie określający granice zgłaszanego obszaru wraz z lokalizacją zgłaszanych we wniosku obiektów (skala od 1:500 do 1:5000). Obie mapy powinny uwzględniać ewentualne granice obszarów chronionych już odrębnymi przepisami.*
 - *Schematyczny planik z zaznaczeniem granic Pomnika Historii, możliwy do publikacji w „Dzienniku Ustaw”.*

2. Uzasadnienie zgłoszenia

a. Określenie znaczenia

Określenie znaczenia winno objaśnić najbardziej wartościowe cechy obiektu. Może to być unikalny charakter zachowanej budowli, siedliska naturalnego lub miasta. Zachowany obiekt może być wyjątkowo piękny, stary albo zróżnicowany i stanowić świadectwo kultury materialnej i niematerialnej historii. Punkt ma dać odpowiedź na pytania: Co reprezentuje dany obiekt? Co czyni go wybitnie cennym? Jakie specyficzne wartości wyróżniają dany obiekt?

b. Autentyczność

W podpunkcie należy określić stopień zachowania obiektu w stosunku do jego stanu pierwotnego, określić stopień i wagę przekształceń. Wykazać, że remonty prowadzono przy użyciu tradycyjnych metod i materiałów.

c. Kryteria, jakie spełnia proponowany obiekt

Podpunkt jest podsumowaniem, w którym wykazuje się jednoznacznie, pod jakimi względami obiekt spełnia poszczególne kryteria. Można też dołączyć analizę porównawczą ukazującą zgłaszany obiekt na tle innych.

3. Opis

a. Opis obiektu

Należy opisać wygląd obiektu w chwili zgłoszenia, wymieniając wszystkie znaczące cechy obiektu, styl architektoniczny, datę budowy oraz materiały budowlane, a także opisać jego otoczenie. W przypadku historycznego miasta lub dzielnicy trzeba scharakteryzować układ przestrzenny ze wskazaniem najważniejszych lub charakterystycznych budowli, ale bez szczegółowego opisu poszczególnych budynków. W przypadku krajobrazów kulturowych należy uwzględnić także kryteria przyrodnicze. Opis obiektu powinien mieć od 9000 (w przypadku pojedynczych budowli lub spójnych zespołów) do 18 000 (miasta, krajobraz kulturowy) znaków maszynopisu (ze spacjami).

b. Historia i rozwój

Należy przedstawić tu etapy powstawania obiektu lub zespołu wraz ze znaczącymi zmianami (rozbiórki lub odbudowy), podając nazwiska fundatorów, projektantów etc. W przypadku miejsc historycznych należy obok opisu wydarzeń przedstawić także kolejne zjawiska naturalne i kulturowe, które miały wpływ na obecny stan obiektu. W przypadku krajobrazów kulturowych należy uwzględnić wszelkie aspekty ludzkiej działalności na danym obszarze. Należy dążyć do jak największej zwięzłości w podawaniu informacji. Opis powinien mieć od 9000 (w przypadku pojedynczych obiektów) do 18 000 (miasta) znaków maszynopisu (ze spacjami).

c. Obecny stan zachowania

Oprócz ogólnego przedstawienia stanu zachowania (konserwacji) dokumentacja powinna zawierać także dane statystyczne. Na przykład, w przypadku historycznego miasta lub obszaru będzie to odsetek budynków wymagających większych bądź mniejszych prac remontowych, a w przypadku pojedynczej budowli lub innego zabytku - skala i czas trwania prac konserwatorskich. W podpunkcie należy omówić zakończone prace konserwatorskie.

d. Wiedza o obiekcie

Informacje na temat prowadzonych badań naukowych, istniejących

dokumentacji i studiów konserwatorskich. Informacje dotyczące publikacji należy umieścić dalej, w punkcie Bibliografia

4. Zarządzanie

a. Prawo własności

Dokładne wskazanie właściciela (lub właścicieli) jest jednym z elementów identyfikacyjnych; zatem konieczne jest jego lub ich określenie. Tylko w wypadku zespołów zurbanizowanych wystarczy podać „zarządzającego” burmistrza lub wójta. Poza tym - w wypadku miast zabytkowych - odpowiedzialność generalna za realizację przepisów ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami spoczywa na władzach samorządowych. W przypadku dużych obiektów przyrodniczych lub krajobrazów kulturowych należy wymienić tylko największe instytucje będące właścicielami lub użytkownikami ziemi bądź nieruchomości.

b. Osoby i instytucje upoważnione do zarządzania

Należy podać organ lub organy władzy odpowiedzialne prawnie za zarządzanie obiektem oraz osobę odpowiadającą za bieżący nadzór obiektu i za budżet służący jego utrzymaniu.

c. Czynniki wpływające na obiekt

i. Wpływ środowiska

Należy wskazać czynniki obecnego zagrożenie obiektu lub mogące je stanowić w przyszłości (powódź, szkody górnicze, skażenie środowiska) oraz kroki podjęte dla opracowania stosownych planów zabezpieczających.

ii. Wpływ zagospodarowania przestrzennego i ruchu turystycznego:

- presja w kwestiach rozbiórki, przebudowy lub adaptacji obiektów do nowych potrzeb, co zagraża ich autentyczności,*
- nieodpowiednia lub nadmierna eksploatacja bogactw naturalnych,*
- tworzenie nowych ośrodków osadniczych na terenie obiektu lub w jego pobliżu,*
- brak planów zagospodarowania przestrzennego oraz wyznaczenia stref ochrony Konserwatorskiej,*
- ocena ruchu turystycznego (czy obiekt może przyjąć obecną bądź przewidywaną liczbę zwiedzających bez negatywnych skutków, tzn.*

określić jego przepustowość; wskazać, jakie kroki podjęto w celu kontrolowania ruchu turystycznego).

iii. Bezpieczeństwo obiektu (obiektów)

Informacja o zabezpieczeniu przed pożarem i przestępczością, innych środkach ochrony, przeszkoleniu personelu.

d. Zatwierdzone plany związane z obiektem

Należy tu wymienić wszystkie zatwierdzone plany związane z obiektem mające bezpośredni wpływ na jego konserwację, użytkowanie i udostępnienie, oraz krótko streścić ich główne postanowienia. Niezbędne jest również odniesienie do sposobu użytkowania (utrzymanie obecnego, projektowane zmiany). Należy też wskazać ewentualne powiązanie obiektu z większymi systemami ochronnymi, np. park narodowy, park krajobrazowy, obszar chronionego krajobrazu, element sieci Natura 2000, lub ze szlakami dziedzictwa historycznego (np. szlak o zasięgu ogólnokrajowym lub kontynentalnym).

e. Projektowane prace remontowo-konserwatorskie

- zakres prac z rozbiciem na etapy, inwestorzy,*
- terminy badań, dokumentacji, wykonawstwa,*
- finansowanie (zabezpieczenie środków).*

f. Edukacja i zaplecze turystyczne

- program edukacyjny związany z obiektem i wydarzeniami historycznymi, które miały tam miejsce,*
- zaplecze społeczne czyli działalność stowarzyszeń lub fundacji,*
- imprezy kulturalne (np.: widowiska, koncerty, plenery, wystawy).*

g. Promocja i turystyka

Przystosowanie obiektu do ruchu turystycznego z uwzględnieniem zaplecza technicznego i socjalnego, a także informacji turystycznej i przewodnickiej.

5. Dokumentacja

a. Fotografie

Należy dołączyć wystarczającą liczbę fotografii w formie tradycyjnej i elektronicznej, aby w pełni ukazać walory obiektu w ogólnych zarysach i w szczegółach, w tym jedno lub więcej zdjęć lotniczych („z lotu ptaka”).

b. Bibliografia

Bibliografia powinna zawierać odnośniki do najważniejszych opublikowanych źródeł i należy ją zestawić zgodnie z obowiązującymi normami.

c. Kartografia

W celu udokumentowania autentyczności obiektu i stopnia zachowania historycznego układu przestrzennego należy dołączyć aktualną mapę (plan) obiektu oraz kopie wybranych map (planów) historycznych w porównywalnych skalach.

d. Archiwalia

Należy podać adres archiwum lub innego miejsca, w którym przechowuje się dane ewidencyjne i historyczne, materiały kartograficzne i ikonograficzne.

e. Strony internetowe prezentujące obiekt starający się o uznanie za Pomnik Historii

Prócz stron oficjalnych, np. miasta czy muzeum, należy wybrać strony prezentujące walory „pomnika”, ze wskazaniem stron obcojęzycznych.

6. Podpis upoważnionego przedstawiciela zgłaszającego.